

UGRIN ARANKA

Közhasznú ismereteket terjesztő hetilapok a reformkorban

Az 1830-as évek elején jelentős fordulat következett be a sajtó történetében. A fejlett polgári államokban ekkor alakult ki a tömegsajtó első formája, megjelentek az úgynevezett penny-lapok. 1830 után Magyarországon is egymást érik a korszerű próbálkozások: kialakul a politikai hírlapirodalom, új kritikai és irodalmi lapok indulnak és fokozatosan elavulnak a régi enciklopédikus folyóiratok. Megkezdődik egy differenciálódási folyamat is, amelynek következménye a szaklapok kialakulása lett. 1833 – 1834 a divatlapok megindulásának az éve is. 1834 elején szinte egyszerre jelentkezett három olyan lapunk, amely a filléres újságok követését és utánzását tűzte ki célul: a *Garasos Tár*, a *Fillértár* és a *Vasárnapi Újság*.

A *Garasos Tár* ismertetése kapcsán rámutatunk azokra a legfontosabb tendenciákra és technikai felfedezésekre, amelyek lehetővé tették ennek a lap típusnak európai és hazai megjelenését. Választ keresünk arra is, hogy a 19. század első harmadának legkorszerűbb vállalkozása milyen visszhangra lelt a magyar társadalmi viszonyok között, sikerült-e átültetni és népszerűvé tenni nálunk a filléres újságokat.

A tömegsajtó kialakulása a fejlett polgári államokban

A történettudomány már kimutatta, hogy 1830 egy hosszú fejlődési folyamat fordulópontja. Az 1815-i bécsi kongresszus után minden európai országban – Anglia kivételével – még a feudális osztályok voltak uralmon. Az 1830-as júliusi forradalom azonban elkergette a Bourbonokat, Belgiumban és Svájcban szintén győzött a forradalom, a Reform Bill kivívásával pedig Angliában már az ipari burzsoázia vette át a hatalmat. A 19. század második és harmadik évtizedének a fordulóját pedig a Habsburg abszolútizmus válságaként is tartják számon.

A polgári fejlődés a nyugat-európai országokban és elsősorban Angliában jutott a legmagasabb szintre. „Itt teljesedtek be a technikai fejlődés életformát átalakító eredményei, és itt találta először szembe magát a polgári világ a társadalmi és tudományos forradalmak eredményeivel.”¹ Felismerik a természettudományok fontosságát és a technika fejlődésével az is elkerülhetetlen, hogy minél szélesebb tömegeket ismertessenek meg, – ha alapfokon is, – a legújabb eredményekkel. Átalakítják tehát a közoktatást, amelyben a természettudományos képzés a korábbinál nagyobb szerepet kap.

¹ VÁRKONYI Ágnes: *A pozitivisták történetes szemlélete a magyar történetírásban I–II*. Bp. 1973. I. 34.

A társadalmi szükségesség hívta életre Angliában azt az iskolatípust — az úgynevezett Mechanics Institutes első osztályait — ahol a munkásokat különböző természettudományos tárgyakra oktatták. Ezek az iskolák honosították meg először széles körben az olvasást.² A mozgalom tovább gyűrűzött és Henry BROUGHAM, aki már korábban is felfigyelt az új típusú művelődési lehetőségekre, 1826-ban megszervezte a Society for the Diffusion of Useful Knowledge-t, majd egy évvel később a Library of Useful Knowledge-t. Ezeknek az iskoláknak, társaságoknak és sorozatoknak a működése nyomán már szélesebb rétegek jutottak művelődési lehetőségekhez. A tömegek sokirányú érdeklődését természetesen nem lehetett a korábbi módszerekkel, tehát a régi természettudományos folyóiratokkal kielégíteni. Ez az új igény döntő mértékben befolyásolta az úgynevezett penny-sajtó kialakulását.³

Az újságírás területéről két próbálkozást emelhetünk ki, amelyek már az új típusú tömegsajtó megjelenését készítették elő. COBBET híres üzeneteit, az „Addresses to the Journeymen and Labours”-t a kétpennys formában megjelenő *Political Register*-ében jelentette meg, ebből pedig már számonként 40–50 ezer példány is elfogyott. Kifejezetten a gyári munkásság számára indított tudományos ismeretterjesztő hetilapot 1823-ban HODGSKIN és ROBERTSON, a *Mechanics Magazine*-t.⁴

A sajtó jelentőségének a felismerése önmagában még nem vezetett volna eredményre, ha annak technikai fejlődése nem tart lépést a társadalmi szükségletekkel. 1814-ben Angliában feltalálták a gőzgéppel hajtott sajtót, 1818-ban LORILLEUX új nyomdafestéket fedezett fel. A nyomdatechnikában a legnagyobb eredményt 1827-ben az angolok érték el. Kidolgozták azt a módszert, amellyel a lap mindkét oldalára nyomtathattak egyszerre, az úgynevezett négy cilinderrel dolgozó nyomtatógépet. A nyomdai eljárások fejlődésén kívül hatalmas jelentősége volt a papírelőállítás új módszerének is.

Az új lapoknak legnagyobb újdonsága a kép, amely szervesen illeszkedett a szöveghez. Ezt a fordulatot is jelentős változás előzte meg: módosították és tökélesítették a fametszés technikáját, ezután a rajtot nem a fa erzetének mentén, hanem haránt irányban, függőlegesen vésték a fába. Így a rézmetszettel szinte egyértékű, pontos, de lényegesen olcsóbb képet kaptak, és ezt már a szöveggel is együtt nyomtathatták, tehát külön sajtó sem kellett hozzá, mint a rézmetszethez vagy a litográfiához.

Együtt volt tehát a két alapfeltétel: a technikai lehetőségek és a közönség igénye, hogy az új vállalkozásokat siker kísérje. Ekkor jelent meg az első nagy példányszámú tudományos ismeretterjesztő hetilap, a *Penny Magazine of the Society for the Diffusion of Useful Knowledge* KNIGHT kiadásában 1832 márciusában. A sajtótörténetben új kornak kezdetét jelentő *Penny Magazine* után aztán tömegesen jelentek meg az utánpótlások. Ezeket nagyrészt a sikeres üzleti vállalkozás reménye hozta napvilágra, bár némelyikük még „közhasznú ismeret-

² JACK, Jan: *English Literature 1815—1831*. Oxford, 1963.

³ HABERMAS, Jürgen: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása* (Bp. 1971.) című könyvében levezeti, hogy a polgári társadalom nyilvánosság-modellje hogyan fejlődik ki a politikai és gazdasági tényezők hatására, hogyan alakul ki a reprezentatív nyilvánosságból a polgári, amely kultúrán elméledőből kultúrát fogyasztóvá válik, s ebbe a folyamatba később bekapcsolódik a munkásosztály is.

⁴ Reformkori lapjaink is idéznek a *Mechanics Magazine*-ből, sőt 1828—1829-es évfolyama SZÉCHENYI könyvtárában is megvolt. Ld.: BARTFAI SZABÓ László: *Gr. Széchenyi István könyvtára*. Bp. 1923.

teket terjesztő társasághoz” kapcsolódott. Angliát elárasztották a filléres ujságok.⁵

A franciák elvesztették vezető szerepüket az újságírásban, és erre a külföldi sajtó is felfigyelt. A *Regélő Pesti Divatlap* erre így reagált: „A francia sajtó 1830 óta veszte hatásából, de azért mégis nagy erő az. Benyomulva a népszükség pórusaiba, minden rangú ember kezében láthatni ujságot Párizsban.”⁶ A néplapok versenyében két filléres újság vette ki leginkább a részét, a *Magazin Pittoresque* és a *Magasin Universel*.⁷

A magyar sajtó fejlődésére a legnagyobb hatással a német időszaki irodalom változása volt. Az Angliában és Franciaországban már százezres példányszámokat elérő laptípus csak 1833-ban tűnik fel a német nyelvterületen a *Pfennig-Magasin* megjelenésével.⁸ Ez lett, VAJDA Péter kifejezésével élve, a mi „filléres kollégánk”, vagyis a szintén Lipcsében megjelenő *Garasos Tár* példája.

A magazinok szombatonként jelentek meg, általában nyolc oldalon. Beszámoltak a legújabb felfedezésekről, technikai találmányokról, az új közlekedési eszközökről: gőzhajókról, mozdonyokról, a „gőzszekerekről”. Rendszeresen tájékoztatták az olvasókat a közhasznú ismeretek terjesztésének legújabb kísérleteiről. Látványos képek kíséretében rengeteg növény- és állatismertetést közöltek. Ez a vegyes, sokirányú tájékoztatás az új, főleg természettudományos érdeklődésű közönség kíváncsiságát elégítette ki.

A kor divatjának megfelelően nagyon sok írás szólt a távoli egzotikus világokról. A cikkeknek legalább a fele a Kelet — az európaiak számára szokatlan furcsaságáról számolt be.

Már az első számok után teljes volt a siker. A *Penny Magazine* például hamarosan elérte a kétszázezres példányszámot, így a kiadók körülbelül egy millió olvasóra számíhattak.

Mivel a lapokat főleg az egyszerűbb olvasóknak szánták, a fogalmazás is világos volt. Minden hasonló jellegű újság programjában visszatérő mondat: „Writing as clear as possible!”. A kialakulóban levő olvasótábor még nem igényelt tudományos szintű fejtegetést, meglegedett a legfontosabb ismeretek megszerzésével, amely sokszor nagyon felszínes volt. Így a szakmájukat még csak akkor tanuló újságírók kénytelenek voltak egy új nyelvet kialakítani, amely a mai publicisztikai stílusnak az alapjait vetette meg. A cikkeket nagyrészt nem tudósok és művészek írták, tehát sem a tudományos, sem a szépirodalmi stílus műgondja nem jellemezte őket. Fel is emelték ez ellen féltékeny szavukat a régebbi jellegű újságok és folyóiratok. Az *Ausland a Journalwesen und Unwesen in England* című cikkében a napilapokat és a magazinokat okolja azért, hogy esik az

⁵ *Half-penny Magazine, Christians' Penny Magazine, London Penny Magazine, Girl's and Boy's Penny Magazine, Penny Comic Magazine, Penny Story Teller, Penny Novelist* stb.

⁶ *Regélő Pesti Divatlap* 1844. I. — Idézi: T. ERDÉLYI Ilona: *Irodalom és közönség*. Bp. 1970. 142.

⁷ *Le Magazin Pittoresque*, publié sous la direction de Mm. Euryale Careaux et Edourd Chartn Deuxieme année 1833. Paris. — *Magasin Universel*, publié sous la direction de savans, de litterateurs et de artistes. 1833. Paris.

⁸ *Das Pfennig-Magasin* des Gesellschaft zur Verbreitung gemeinnütziger Kenntnisse in Leipzig. 1833. — Az első évben egy párizsi cég, a Bossange adta ki, majd 1834—1850-ig a Brockhaus Kiadó. 1834-ben csak Lipcsében három *Pfennig-* és *Heller-Magasin* jelent meg a továbbiak Berlinben, Breslauban, Danzigban és Kölnben. Ld.: KIRCHNER, J.: *Das deutsche Zeitschriftwesen. Seine Geschichte und seine Probleme I—II*. Wiesbaden, 1958. II. 140.

újságírás színvonala. „Ma megírják, holnap kinyomtatják, holnapután elfelejtik...”⁹

A régi enciklopédikus tudományos lapoknak pedig már csökkent a keresettségük. Németországban például egymás után szűntek meg a folyóiratok, — a „Wissenschaftliche Zeitschrift”-ek. Elavultak a régi oktató célzatú pedagógiai lapok is. 1830-ban négy ilyen német nyelvű újság szűnt meg egyszerre. Az enciklopédikus folyóiratok szerepét átvették az egy tudománnyal foglalkozó szaklapok és a lexikonok. Például BROCKHAUS *Conversation Lexikon*-ja, melynek első kiadása még 1812-ben jelent meg, s 15 év alatt a hetedik kiadásig jutott.

A népnevelés és a társadalmi nyilvánosság kibővítésének igénye Magyarországon

A magyar társadalmi fejlődésben a polgári átalakulásra irányuló eszmék és törekvések érvényesülésének időszakában a harmincas évek elejét jelölhetjük meg fordulópontnak.¹⁰

A magazinok kialakulásának feltétele egy olyan olvasótábor volt, amelyet csak a fejlett polgári társadalom tudott biztosítani. Nálunk a középnemesség egy része és a polgári értelmiség közösen alakította ki a „politikailag és irodalmilag működő nyilvánosságot”. A filléres lapok ismeretterjesztő törekvései főleg a munkásságot és a kevés műveltséggel rendelkező kispolgárságot vették számba, ezek a rétegek pedig még nagyon kisszámúak voltak a reformkori Magyarországon. VÖRÖS Károly felhívja ugyan a figyelmet arra is, hogy a 18. század végétől II. JÓZSEF rendelkezései egyre szélesebb rétegek számára teszik lehetővé — legalábbis elvben — bizonyos iskolai végzettség megszerzését.¹¹ Az így kialakult kispolgárság létszáma a harmincas évek legelején még nagyon alacsony volt.

A társadalmi nyilvánosság kibővülését egyre több tényező befolyásolta. A társadalmi élet központja Pestre került, ugrásszerűen felduzzadt a városban lakók száma és megindult a lakosság elmagyarosodása.¹² SZÉCHENYI kezdeményezésére 1830-ban megalapították a Nemzeti Kaszinót, amelynek alapszabálya szerint több bel- és külföldi hírlapot is járattak. A fejlett polgári államokhoz képest nagy elmaradásunkat az is bizonyítja, hogy a társadalmi nyilvánosság kialakulásában oly nagy szerepet játszó angol és francia kávéházak már a 17—18-ik században virágoztak, nálunk viszont a kávéházak jelentősége csak az 1830—1840-es évektől nő meg. A kaszinóknak nálunk is nagy szerepük volt abban, hogy „a nemrég még majdnem közönséges idegenség a nyomtatott szótól elenyészett; az olvasási, önművelési vágy terjedt”.¹³

Reformkori utazóink, akiknek célja „a polgári előrehaladás feltérképezése volt”, a társadalmi haladás gazdasági mozgatórugóit keresve felfigyeltek arra is, hogy a polgári társadalmak felkarolták a művelődés ügyét, már csak azért is, mert a kapitalista termelés egyik feltétele a sokoldalúan képzett munkás.¹⁴

⁹ *Das Ausland*, 1833. máj. 19.; 20.; 23.

¹⁰ BARTA István: *A magyar polgári reformmozgalom kezdeti szakaszának problémái*. Történelmi Szemle 1963. 305—342.

¹¹ VÖRÖS Károly: *Petőfi és a pesti kispolgár*. *Petőfi és kora* című kötet. Szerk.: LUKÁCSY Sándor és Varga János. Bp. 1970. 9—57.

¹² KÓSA János: *Pest és Buda elmagyarosodása 1848-ig*. Bp. 1937.

¹³ HORVÁTH Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből*. Pest, 1869. I. 272.

¹⁴ FENYŐ István: *A polgárosodás eszmevilága útirajzainkban 1848 előtt*. ItK 1964. 603—612.

A nevelés irányításában nyugaton a sajtót mint a közhasznú ismeretek terjesztésének legjobb eszközét használták fel. Utazóink tapasztalataikat megpróbálták itthon kamatoztatni, és utánozni a máshol jól bevált módszereket. „...amit utazásodban jónak láttál s okoskodásod által hasznosnak találsz, ültess el a honi földbe, a nemzet életébe” — írta VAJDA Péter.¹⁵

PULSZKY Ferenc például az angol *Society for the Diffusion of the Useful Knowledge* mintájára társaság alapítását tervezte. BÖLÖNI FARKAS Sándor amerikai útjáról visszatérve meg is szervezett Kolozsvárott egy hasonló jellegű társaságot, amelynek keretében megjelent a *Vasárnapi Újság*, nagyrészt a nyugati ismeretterjesztő lapokat utánozva. Vajda Péter 1833—1834-es utazásának pedig közvetlen következménye lett a *Garasos Tár*, az első nyugati mintákhoz igazodó hetilapunk.

Elmaradottságunkra felfigyelve vált központi kérdéssé a nemzet műveltségének, kultúrájának fokozása. Nem véletlen, hogy a magyar politika „tengelykérdéseként” vizsgálják már a népnevelés ügyét. Amíg Angliában és Franciaországban a már kialakult polgárság és munkásság műveltségének fokozására indították az új lapokat, addig nálunk a népnevelés azért válik „tengelykérdéssé”, hogy ezek az osztályok egyáltalán kialakulhassanak. VAJDA Péter, akinek elképzelései és tervei talán a legjobban tükrözik a reformkor nevelési nézeteit, *Nemzetiség* című tanulmányában a rendiségen alapuló rétegek, a jobbgytömegek értelmének fejlesztését tűzte ki célul.¹⁶ LUKÁCSY Sándor, aki VAJDA Péter halálának 125. évfordulója alkalmából megjelent kötetben sajtó alá rendezte Vajda válogatott műveit¹⁷, már egy korábbi cikkében épp a *Garasos Tár*-ról írva felhívta a figyelmet VAJDÁNAK a népművelés terén kifejtett eredményeire.¹⁸

„A föld gyermeke ... a mindentudás tengeréből akarna inni, sőt azon egész tengert a fejébe tömné, s ím a tudásból egy cseppet ha kap; ismerni vágy a világ rendszerét, s önmaga is mese maga előtt” — írta VAJDA Péter.¹⁹

A népnevelés égető szükség lenne tehát, de „1836-ban egyetlen egy reál- és ipariskola sem létezett, az országgyűlés pedig visszavetette a népnevelési törvényjavaslatot”, — állapítja meg HORVÁTH Mihály.²⁰

Ekkor azonban egy tudatos tájékoztatói folyamat indult meg — követendő példákat keresve a nyilvánosság kialakítására, illetve növelésére. Érdekes nyomon követni, hogyan reagált a magyar újságírás a közhasznú ismereteket terjesztő lapok megjelenésére. A nyugati tömegsajtó gazdasági jellegéből fakadt, hogy minél nagyobb számú olvasóközönség kialakítására törekedett, épp ezért ezeket az újságokat nálunk is terjeszteni kezdték. 1833-ban Magyarországot is elárasztották a külföldi olcsó hetilapok.

A *Honművész* 1834. január 12-i számában épp az első ilyen jellegű magyar lap, a *Garasos Tár* megindulásáról beszélve, olvashatunk erről. „Mi célja ezen tároknak, s a publicum melyik részére számára adatnak, nem említjük: mint-hogy a német, francia, angoly hason-nemű tárok, melyek *hazánkat múlt esztendőben elönték*, anélkül is már tudatták rendeltetésüket honosainkkal.”

¹⁵ VAJDA Péter: *Tárcai Bende*. Pest, 1837. II. 47.

¹⁶ VAJDA Péter: *Nemzetiség*. Tudományos Gyűjtemény, 1832. VI. 53—104.

¹⁷ Vajda Péter válogatott művei. Válogatta: LUKÁCSY Sándor. Veszprém, 1972.

¹⁸ LUKÁCSY Sándor: *A népművelés hagyományai*. Vajda Péter. *Népművelés*, 1964. 9. sz. 24—26.

¹⁹ VAJDA Péter: *Dalhon I. Előbeszédül*. VI. 1. Pest, 1839.

²⁰ HORVÁTH Mihály: i. m. II. 24.

Már korábban is feltűnik egy-egy utalás a filléres újságokra, elsősorban olyan témák kapcsán, amelyek érintkeztek a hazai törekvésekkel, mint például a népnevelés vagy a természettudományok terjesztése. NAGY Károly a *Tudományos Gyűjtemény*ben arról ír, hogy angol, francia, német „már temérdekett tett a hasznos tudományok könnyen érthető előadásában”.²¹ Ugyancsak a népnevelés nagy reformkori témájához kapcsolódik a *Honművész* írása, amelyben azt bizonyítja az ismeretlen cikkíró, hogy a „vasárnapi iskoláknak Angoly országban jóltevő befolyásuk van”.²²

Igen tág teret kaptak a sajtó technikai részét érintő felfedezéseknek az ismeretesei. Különösen a *Honművész* 1833-tól rendszeresen közli, hogy hol mit találtak fel, milyen sikerrel alkalmazták. 1833. július 4-i számuk egyik cikke tudatja az olvasókkal, hogy Bécsben GHELEN örökösei „gyorsnyomtató sajtókat” vásároltak, és „ők valának az Ausztriai birodalomban az elsők, kik ezen csudálandó, és Angoly, Francia s Német országban mind inkább közönségesedő találmányt... használtak”. De értesülünk arról is, hogy a *Times*-nak hány példányát nyomják ki egy óra alatt, vagy hogy Lipcsében 33 „könyvnyomtató intézet” van, és 30 ezer mázsa nyomtatványt küldenek el Lipcséből évenként. 1834. július 27-én a fillértárak egész Európára kiterjedő rendszerét ismertetik. Érdekes az M. I. aláírású cikk, ugyancsak a *Honművész*ben, amely a fametszés technikáját és előnyeit ismerteti. A szerző elfogulatlanságát dicséri, hogy ajánlja az új technikát annak ellenére, hogy a kortársak itthon lekicsinylően nyilatkoztak erről az új sokszorosító eljárásról, holott ez jelölte ki a haladás útját.²³

A *Tudománytár* cikkírója, T. F. az időszaki irodalom fejlődését mint egy ország polgárosodásának fokát ítéli meg. „Ebből a szempontból az Egyesült-Országok a legmagasabb lépcsőn állanak”.²⁴

Természetesen óvatoskodó, a tudomány és az újságírás színvonalát féltő cikkek is megjelentek, amelyek sokszor féltékenykedésből fakadtak.²⁵ Érthető ez is, ha arra gondolunk, hogy nálunk minden egyes előfizető elvesztése súlyosan érintette a lap kiadót.

Ez a rövid ismertetés, amely csak néhány adat kiemelésére szorítkozott, mutatja a tájékozódás irányát. A szélesebb körű nyilvánosság megteremtésének az igénye, és a népnevelés, népművelés szükségének a felismerése irányította a figyelmet a legmodernebb törekvések, a tömegsajtó, a néplapok felé. Az a három vállalkozás, amely 1834 első felében indult, úgy tűnik, lépést tartott a sajtó fejlődésével, mert szinte egyidőben, vagy csak egy-két év lemaradással követték az akkori legkorszerűbb irányzatot. A három lap — *Garasos Tár*, *Fillértár*, *Vasárnapi Újság* — elemzése során megfigyelhetjük, hogyan alakult a korabeli magyar viszonyok között az ilyen jellegű vállalkozások sorsa. Legrészletesebben a *Garasos Tár*at elemezzük, ezzel is hangsúlyozva, hogy időben ez volt a legelső, tartalmi és formai megoldásában a legkorszerűbb ismeretterjesztő lapunk a harmincas évek elején.

²¹ NAGY Károly: *A Természet-tudományok korábbi tanítása szükségéről*. *Tudományos Gyűjtemény*, 1832. VIII. 65–71.

²² *Honművész*, 1834. február 23.

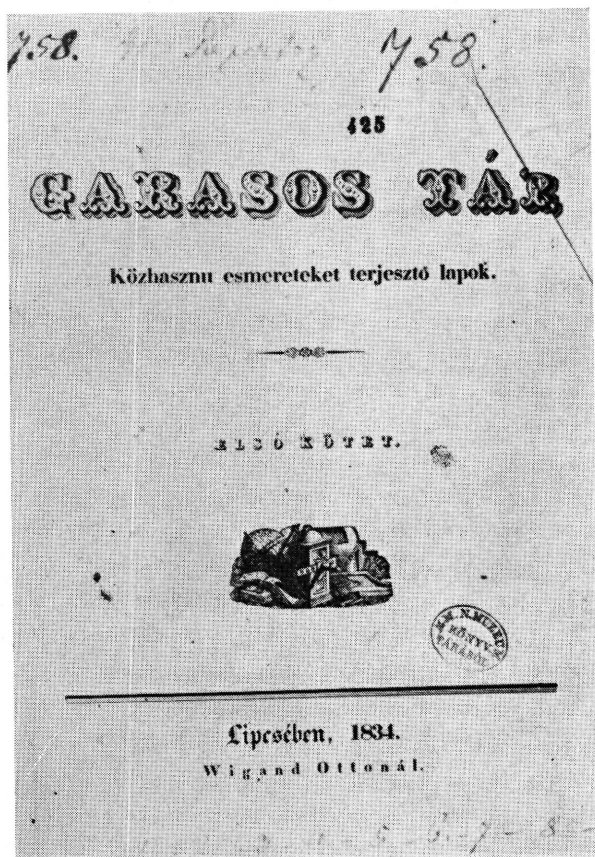
²³ M[AYER] I[stván]: *Fametszés*. *Honművész*, 1835. 86. sz.

²⁴ T[OLDY] F[erenc]: *A szellemi és erkölcsi polgárosodás állapotja az éjszaki Egyesült Országokban*. *Tudománytár*, 1834. II. sz.

²⁵ *Áttalnézése az 1830-tól 1834-ig megjelent encyclopaediai munkáknak*. *Tudománytár*, 1834. IV.

Az első magyar közhasznú ismereteket terjesztő hetilapok

A *Garasos Tár* 1834. január 4-től március 22-ig jelent meg Lipcsében, minden szombaton. Kiadója Otto WIGAND, szerkesztője és szinte egyedüli írója VAJDA Péter volt. A lap terjesztésével WIGAND pesti könyvlerakata foglalkozott. Nyolcadíves lapokra nyomták, egy szám nyolc oldalból állt. Teljes évfolyamát

1. A Garasos Tár címlapja.

3 forintra hirdették. A megmaradt számokat HECKENAST Gusztáv füzetekbe kötötte és 1835-ben pesti üzletében árulta.

Otto WIGAND 1817 és 1827 között Kassán működött, majd mikor az irodalom fellendülése egyre több kiadót és könyvkereskedőt csábított Pestre, ő is üzletet vásárolt a Váci utca 15. számú házban. A következő számok mutatják, hogy milyen anyagi lehetőséget rejtett magában az új iparág. A 600 pengőforintért vásárolt üzletet 1832-ben sógora, HECKENAST Gusztáv már 125 ezerért vette át.²⁶ Otto WIGAND volt a korabeli magyar könyvkereskedelem és könyvkiadás

²⁶ HARASZTI Károly: *A magyar könyvkiadás*. MKSz 1914. III. 76–81.

legtevékenyebb képviselője.²⁷ Figyelme főleg a politikai irodalomra irányult, nála jelent meg SZÉCHENYI *Hitelének* német fordítása, és WESSELÉNYI *Balítéletek* című művének kinyomtatása miatt kellett Magyarországot elhagynia. Ezután telepedett le a nagy könyv-metropoliszban, Lipcsében, ahol első kiadványai közé tartozott az itthon betiltott *Stádium*. WIGANDnak nagy szerepe volt abban, hogy a reformkori magyar és német nyelvű, a cenzúra által betiltott könyvek közül 1830 és 1848 között majdnem 150 nála és más lipcei kiadónál megjelenhetett.

VAJDA Péter írásai 1830-tól jelentek meg a folyóiratokban, és 1833 első felében a *Hasznos Mulatságok* társszerkesztője volt.²⁸ KARACS Teréz nyomán tudjuk, hogy HECKENAST és WIGAND segítségével könyvkötő legényként vándorló könyvet szerzett, és így indult útnak 1833 őszén.²⁹ Bejárta Németországot, Hollandiát, Angliát, csatlakozva ezzel reformkori utazóink népes táborához. „Vajda Péter magyar, deák, német, francia, olasz és angol nyelveket irodalmilag és gyakorlatilag bírta, s a természettudományokban teljesen otthon volt”, — írja róla KARACS Teréz.³⁰ Ez az utazás döntő jelentőségű volt későbbi pályája szempontjából. Egyrészt megismerkedett a legfejlettebb polgári államok életével, olvashatta a British Múzeum Library-ben a legutóbbi évek irodalmi és politikai anyagát, másrészt Lipcsében bekapcsolódhatott a legkorszerűbb újságok munkájába, hiszen a *Garasos Tár* szerkesztőjeként szoros kapcsolatot tartott fenn a *Pfennig-Magasinnal* is.

Tudjuk, hogy mekkora anyagi hasznot jelentettek más országokban a magazinok, és ismerjük WIGAND vállalkozó szellemét, VAJDA Péter népnevelő elgondolásainak megvalósításához láthatott remek lehetőséget a máshol már bevált új lap típusban — tehát a kiadó és a szerkesztő oldaláról ideális feltételek mellett indulhatott a lap.

A *Minden Magyarhoz* című bevezetőben VAJDA Péter összefoglalta a lap célját, tárgyát, ismertette forrásait. A lap célját a következőkben jelölte meg:

„...gyűjtsák tovább és tovább az olvasni szeretés tüzét; terjesszék az édes honi nyelv szeretetét, a nyelvet magát; ébresszék társainkat a gondolkozásra, a kutatásra, a tapasztalásra; szélesszék az esmereteket, kedveltessék meg a hasznosat, a jót, a szépet; mutassák meg az akaratnak az erények útját”.

A *Garasos Tár* tárgya az lesz, amit az újság a londoni és párizsi lapokban hasznosnak és szépnek talál, valamint „önnönhonunk nevezetességei”. Mindezt „közönségesse iparkodunk tenni” — mondja, és ezzel arra utal, hogy nem nehéz tudomány lesz a *Garasos Tár*ban, hanem az egyszerű olvasók számára is érthető, „közönséges” dolog. A szerkesztő szerint nem szégyen jó nyomon haladni: „Mi sokban csak visszhangzói lehetünk azon esmereteknek, melyek a Themse és

²⁷ HERMANN Éva tanulmánya elemzi a WIGAND-testvérek könyvkiadói tevékenységét, akikben „élt az első kapitalista vállalkozók buzgó üzleti szelleme”. Ld.: *Az Anti-úrbérváltás megjelenésének története*. Petőfi és kora. 289–307.

²⁸ A *Hasznos Mulatságok* hosszú élete során — (1817–1842) — a folyóirat virágkorát épp az a fél év jelentette, mikor VAJDA Péter szerkesztése alatt állt. VAJDA a rendkívül vegyes tartalmú lapot friss, aktuális anyaggal töltötte meg. Már itt, 1833-ban, olyan szerkesztési elveket igyekezett megvalósítani, amelyek az egy évvel később Lipcsében megjelenő *Garasos Tár*at is jellemezték.

²⁹ Hivatkozik rá SZÉCHY Károly *Vajda Péter élete és munkássága* című könyvében. Bp. 1892. 59.

³⁰ KARACS Teréz levele SZINNYEI Józsefhez. Békés, 1887. június 1. MTA Könyvtár Kéziratár.

Seine partjain ezer főkön mentek, jártak már keresztül, de az önnézetek mezeje sincs tőlünk elzárva”.

A bevezető *Körünk rövid átnézése* címmel jelzett része az újság rovatait írja körül. Felsorolása a következő:

1. A két haza magyar történetei, a Föld leírása, nevezetességei;
2. A világ általános történetei;
3. Az általános földleírás, statisztika, népek különösségei, szokásai sat.
4. A természettudomány egész kiterjedésében, ide számlálván a fizikát, csillagtudományt, mechanikát, statikát sat.
5. Mulattató elbeszélések, bohózatok, s általában mindaz, ami olvasóinkat gyönyörködteti, mulatja, oktatja, ami az emberiségnek hasznot ígér.”

A *Garasos Tár* közvetlen forrása a *Pfennig-Magasin* volt, de közölt cikkeket a *Penny-Magazine*-ből, a *Magasin Pittoresque*-ből és a *Magasin Universel*-ből is. A képek szinte kivétel nélkül a *Penny-Magazine* fadúcainak alapján készültek, mint szerte Európában ezeknél az újságoknál.³¹

A *Garasos Tár* képei fametszet-technikával készültek, illusztrációk voltak a szó legszorosabb értelmében. Számonként 4–5, a szöveg közé tördelt kép jelent meg. Szemléltetés volt a feladatuk és nem díszítés, a kép és a szöveg szoros egységet alkotott. Előfordul, hogy egy-egy szám teljes oldal terjedelmű különösen jól sikerült metszettel kezdődik, de akkor sem válik díszítéssé, mert a hozzá kapcsolódó írás azonnal követi. Az eléggé fellazított tördelés, az illusztráció — mint „pszichológiai könnyítés”, a magazinok megjelenésétől jellemzője a tömegsajtónak.³² Ezekkel az eszközökkel VAJDA Péter is élt. Erre azért kell felfigyelnünk, mert a *Fillértár* külön lapokon, másfajta papíron nyomva közölte *könyvnyomat*os képeit, a *Vasárnapi Újság* pedig egyáltalán nem hozott képeket. Ezek tehát nem használták ki a legkorszerűbb technikai eredményeket.

A lap írásainak áttekintésekor a legcélyszerűbb, ha a *Körünk rövid átnézése* csoportosítása alapján haladunk.

„A világ általános történetei” címmel összefoglalható csoportba 11 cikk tartozik. Olvashatunk a „druidok szörnyű szokásairól”, II.KATALINról, a „Britt alházzról”, a „Kínai falról”, a „Jaganatha tempomról”, a „spanyol armadáról” stb. A legérdekesebb a Kínai falról szóló írás, amely a *Pfennig-Magasin* 1833. december 14-i számában megjelent cikk pontos fordítása. A rövid írás legfőbb gondolatára, amely szerint a „Kínai fal” — „dieses ewige Denkmal der menschlicher Thätigkeit und menschlichen Despotismus”, később is visszatér VAJDA a *Világ* egyik cikkében, eredeti mondanivalóját most már tovább építve.³³

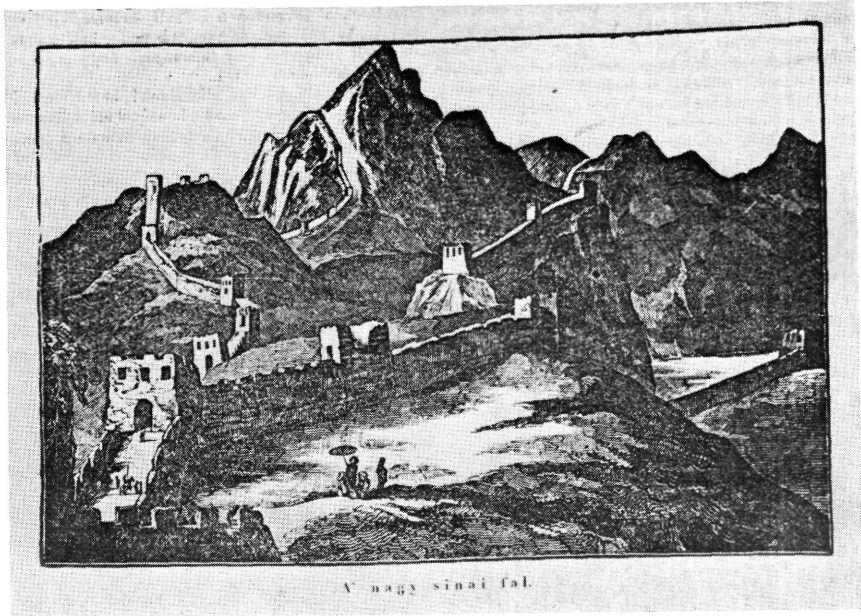
VAJDA felfogása ezeknek a cikkeknek az alapján szervesen kapcsolódik a reformkor történetiszemléletéhez. „Azért tanuljuk a múlt kor történeteit, hogy belőlük jelen állapotunkra találjunk oktatást” — írja EÖTVÖS 1840-ben. VAJDA ugyanezt a gondolatot a *Valami a honi történekrül* című cikkében így fogalmazza: „A történetek szent tudománya ... a jelent kormányozza, a jövőbe magvakat vet”.³⁴ A Kínai fal példájából a jelenkornak tehát azt kell megtanulnia,

³¹ „Stereotyped copies, often accompanied with translated script, were circulated as part of educational movements in France, Germany, Holland, Lithuania, Bohemia, Italy, the Ionian Islands, Sweden, Norway, Spanish, America, the Brasils, and the United States.” Ld.: JAMES, L.: *Fiction for the Working Man*. Oxford, 1963. 16.

³² HABERMAS, J.: i. m. 242–244.

³³ *Világ* 1841. március 31.

³⁴ *Garasos Tár* 1834. március 22.

2. A kínai falról szóló írás illusztrációja, amely először a *Pfennig-Magasin*-ban jelent meg 1833. december 14-én, majd a *Garasos Tár* első számában.

hogy az gátolta a későbbiekben a kínaiak fejlődését. „Ma tehát nem falakra van szükségünk, hanem szabad légre, vaspályákra és gőzkocsikra...”³⁵

Az „Általános földleírás, statisztika, népek különlegességei, szokásai” című rovatban hat olyan írást találunk, amelyben egzotikus népeket, ezek szokásait ismerteti. Olvashatunk a hindu ünnepekről, Sesalról, a „levegőben ülő braminről”, „abyssiniai balvélekedésekről” stb. Legnagyobb részüket felvilágosításra, a babona és előítéletek elleni harcra használja fel, arra hívja fel a figyelmet, hogy a „szemfényvesztésnek Távolság-Kelet a hazája”, az ezekhez hasonló népszokások, vallásos megnyilvánulások „balvélekedések”.

A rovat és talán az egész újság egyik legérdekesebb írása a *Sétálás az Éjszaki tenger alján* című útirajz. VAJDA Péter önálló, sajnos befejezetlen munkája ez, saját úti élményeit meséli el benne: „...első leírása irodalmunkban a gőzhajóval történt utazásnak, egy Amsterdamból Londonig tartó útnak” — mondja róla FENYŐ István.³⁶ Nemcsak a tengeri utazás szépsége ragadja meg a szerzőt, hanem meglátja a raktárak tömegét is, — a fejlett gazdaság jeleit — a partok mentén.

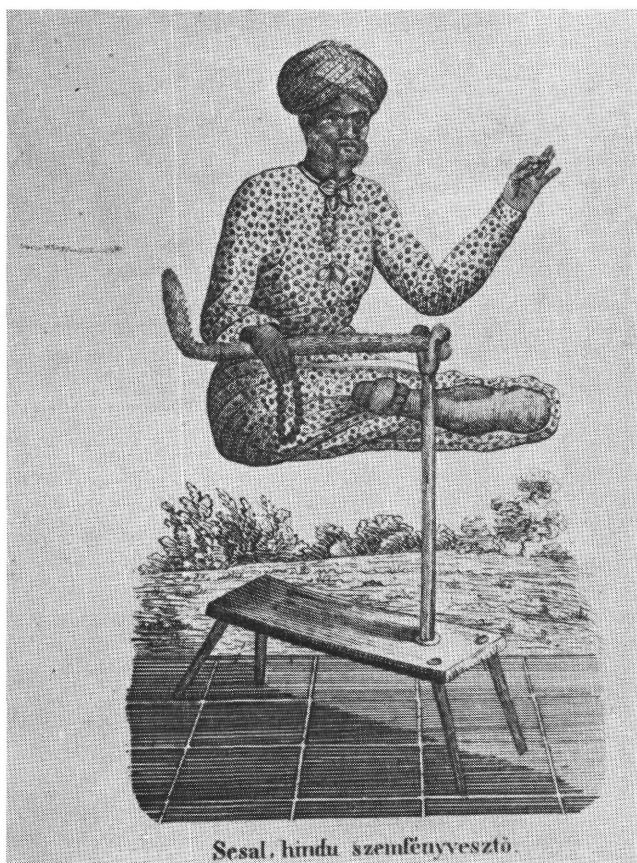
„A természettudomány egész kiterjedésében ...” címmel jelzett rovatban találkozunk a legsokrétűbb, legszínesebb írásokkal. VAJDA Péter jól válogatott a bőséges anyagból, hisz a kor természettudományos érdeklődéséből fakadóan a magazinok ontották az ilyen jellegű ismertetőket.

³⁵ Ld.: idézett cikk a *Világból*.

³⁶ FENYŐ István bevezető tanulmánya Vajda Péter válogatott munkái című kötethez.

Az üstökösökről és bolygócsillagokról írva a múlt babonáira is figyelmeztet; nem lehet azokat a „pestis, éhhalál, háború postásainak tekinteni, mint a hajdani sötét időben történt...”. VAJDA jó szemű, aktualitásokra felfigyelő szerkesztő volt, számos jelentős kortársánál előbbre látott. A többi magazin anyagához viszonyítva is sok írása foglalkozik a villannyal, a „gőzszekerekkel”, tehát a legfrissebb és legjelentősebb felfedezésekkel. Sorozatban ismertette a cukorkészítés módját, amire azért is érdemes felfigyelnünk, mert „a harmincas években az élelmiszeripar, abban is a cukoripar vette át a vezető szerepet” a magyar gazdasági életben.³⁷

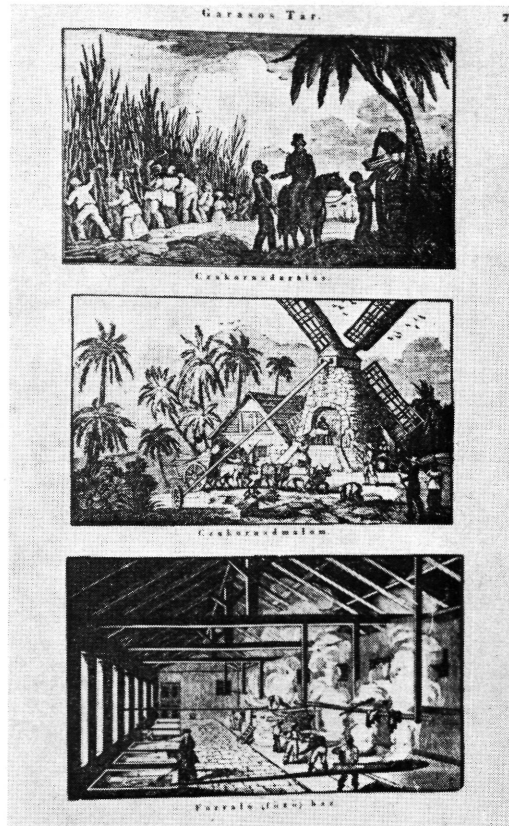
Külön ki kell emelnünk VAJDA Péter éleslátását azoknak az írásoknak az alapján, amelyekben az új energiaforrások jelentőségére figyelmeztet. VAJDA nagy szerepet szánt a gőz energiájának és a kőszénnek a jövő társadalmának

Sesal, hindu szemfényvesztő.

3. A keleti furcsaságok a magazinok kedvelt témái közé tartoztak. A hindu szemfényvesztőt bemutató kép a *Pfennig-Magasin* 1833. október 12-i számában jelent meg, majd a *Garasos Tárbán* 1834. február 18-án és a *Fillértárban* 1834. március 7-én.

³⁷ VARGA János: *Magyarország a Habsburg abszolútizmus rendszerében. Magyarország története I–II.* Bp. 1967. I. 427.

4. A cukorkészítésről a *Pfennig-Magasin* 1834. március 8-án hozott képekkel illusztrált cikket, amelyet Vajda Péter már egy hét múlva közölt a *Garasos Tárban*.

kialakításában. „Honunkrul, (az édes Magyarhonrul) említők, hogy mindenféle előcsillámlottak kőszénbányái, s esedeznek, hogy az angol és amerikai szorgalomnak egy része fordítottnak reájok (mert az egészet kérni sem merik), és ígérik, hogy gazdagító erejüket Magyarországon is meg tudják és meg fogják mutatni”.³⁸

Újszerű „növényhonosítási javaslatot” is tett közzé a 11. számban. Azt ajánlja, hogy alapítsanak „növénytenyésztő társaságot”, amely gondoskodna arról, hogy több növényt hozzanak be Európába, például Amerikából.

Más szempontból érdekesek ennek a csoportnak a növény- és állatismertetései. A 13 bemutatott állat közül csak 3 él Európában vagy Magyarországon, a többi távoli, egzotikus világok élőlénye. A külföldi magazinok anyagát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy írásaiknak legalább a fele orientális témákat érint. Ezek a keleti vonatkozású cikkek már nagyon távol esnek a romantikusok orientalizmusától. A romantikus művész térben és időben kiszélesülő érdeklődése az ismeretlenségben még a korlátlan fantázia számára talált megfelelő

³⁸ *Garasos Tár* 1834. február 1. A köszén haszna.

talajra. A tudomány előtt is ismeretlen, feltáratlan világok, azok sejtelmes, titokzatos szokásai, a dús, buja növény- és állatvilág szinte valamennyi romantikus költőt megihlették. A kor sajtóját vizsgálva figyelhetünk fel arra, hogy a tudományok fejlődésével, a gyarmatosítás terjeszkedésével a keleti témák iránti érdeklődés is megváltozik. A magazinokban például már egyfajta tudományos szemlélet, a részben már megismert dolgok iránti kíváncsiság tükröződik. Egy szekunder folyamattal állunk szemben, amely e kor orientalista érdeklődésének másodvirágzása már. Egyre többet írnak a lapokban arról, hogyan élnek a gyarmatokon az európai tisztviselők, hogyan alkalmazkodnak a helyi szokásokhoz, és ők maguk hogyan befolyásolják az idegen népek életét.

Közismert, hogy VAJDA Péter munkásságában milyen jelentős helyet foglalt el a Kelet iránti érdeklődés. Nem véletlen tehát, hogy a *Garasos Tárban* közölt 7 elbeszélés közül 4, a 33 ismeretterjesztő cikkből 17, az útleírások egy része és valamennyi mese, az ismertetett 13 állat és 4 növény közül 10, illetve 3 kapcsolódik a távoli egzotikus világhoz. A *Garasos Tár* keleti vonatkozású cikkeiben azonban más tendencia is érvényesül, mint amilyeneket a többi magazinban láttunk. VÖRÖSMARTY VAJDA Pétert a „páriák fáradhatatlan ügyvédjének” nevezte, utalva ezzel arra, hogy VAJDA orientalizmusa demokratizmussal párosult. Azért emeltük ki korábban a Kínai falról szóló írást is, mert az újság legtöbb cikkéhez hasonlóan ez is fordítás, de olyan anyag, amelyhez pályája során több alkalommal is visszanyúlt. Valószínűleg érdekes következtetésekhez jutnánk el, ha megvizsgálnánk, mennyire befolyásolták Vajda Péter későbbi munkásságát éppen ezek az írások.

„Mulattató elbeszélések, bohózatok, s általában mindaz, ami olvasóinkat gyönyörködteti, mulatja, oktatja, ami az emberiségnek hasznot ígér.” Ez a rovat a legkülönbözőbb jellegű írások gyűjtőhelye. Tartalmazza a szerkesztő eredeti irodalmi alkotásait, barátai verseit, továbbá meséket, közmondásokat, tréfákat.

VAJDA írásai közül *A bagdadi kalifai a damaszkuszi lányvásáron* című „eredeti elbeszélést” kell kiemelnünk, mert gazdag meseszövése, keletiességre valló törekvése már a *Vajkoontala* íróját sejteti. Ezzel a résszel *A legszebb lány* című, ugyanebben az évben megjelenő elbeszélésének egyik fejezetében találkozunk. Ugyancsak jellegzetesen VAJDA Péter-i írások *A dél és A reggel*, — a prózaversek első darabjai ezek. Új műfajt honosított meg velük a magyar irodalomban: „A költészet emelkedettségét, általános-egyetemes érvényét, retorikusságát és zenei ritmusát egyesítve benne a próza határtalanságával, tematikai kötetlenségével, hajlékonyabb gondolat kifejező voltával.”³⁹

A kaliba című írása PETŐFI költészetét előkészítő plebejusi népiesség egyik első jelentkezése.

Majdnem minden számban találhatunk verset, epigrammát, de ezek nagy része jelentéktelen, a korabeli szentimentális líra színvonalán marad. Számszerint a legtöbb verssel KISFALUDY Sándor szerepel, *Erőlködés*, *A szív* és *A szerelem* a költemények címe. A többi VAJDA barátai körétől, KUNOSS Endrétől, SZÉKÁCS Józseftől és KOVÁCS Páltól származik. A szórakoztató céllal közölt írások között sok a mese, de ezek is oktató, nevelő jellegűek, főleg „persa mesék”. A didaktikus szándéokra és a lehetőségek maximális kihasználására utal az a mód, ahogyan a szórakoztatást és az ismeretterjesztést összekapcsolja.

³⁹ FENYŐ István id. bevezető tanulmánya. 19.

Három alkalommal például egy-egy állatmese bemutatása után ismerteti a „szereplőket”, elkerülve így a száraz tudálékosságot.

Számszerűen igen nagy helyet foglaltak el a *Garasos Tárban* (főleg az utolsó négy számban!) az anekdoták, tréfák, a *Hasznos Mulatságok* vagy a WIGAND kiadásában megjelenő *Sas* jellegére emlékeztető rövid kis írások. Érdekes problémával állunk itt szemben, mert a magazinokban viszonylag kevés ilyen anyagot közöltek. A *Garasos Tárba* is csak a 9. szám után került sok ilyen alacsony színvonalú írás, ami arra mutat, hogy vagy nagyon kevés anyag állt a szerkesztő rendelkezésére, és ezekkel kellett kitölteni a hiányzó részeket, vagy kénytelen volt igazodni a lap a közönség igényéhez.

Felmerül a kérdés, hogy milyen összetételű közönség kezébe kerülhetett a *Garasos Tár*. A magazinok néplapok voltak, tehát az olvasni tudó néphez szóltak. Épp azért árulták fillérekért, garasokért, hogy a legszegényebbek is megvásárolhassák. Ismertetések, cikkeik nem a művelt, értelmiségi közönség ízlése szerint íródtak, az inkább csak kíváncsiságból, érdeklődésből vásárolhatta. Angliában és Franciaországban már százezres tömegekből áll az újságolvasók tábora. Nálunk viszont a munkásság száma rendkívül csekély, a lakosság közel 80%-a földesúri joghatóság alatt él és többsége analfabéta. A számbavehető olvasók között az akkoriban születő még szűk kispolgári réteg és a vidéki kisnemesi kúriák olvasnitudó lakói jelenthették csak azt a bázist, amelyre a kiadó számíthatott. A lap így csak 500 példányban jelenhetett meg. Ez a rendkívül alacsony példányszám azt mutatja, hogy a néplapok alapvető célkitűzésének nem tehetett eleget, a *Garasos Tár* nem a nép kezébe került. Tehát a nagyon jó kezdeményezés, amely más országokban bevált, és népnevelő célzatát meg tudta valósítani, nálunk egyelőre sikertelenül végződik, mert a társadalmi viszonyok nem teszik lehetővé, hogy azok a tömegek olvassák a lapot, amelyeknek szánták. Nem alakult még ki az a társadalmi bázis, amelyre a nyugati országokban már számíthattak a penny-lapok kiadói.

WIGAND nem látta érdemesnek folytatni a lap kiadását, és az a 12. szám után, március 22-én megszűnt.

Érdekes eredményeket mutat a másik két néplap vizsgálata. A *Fillértár* 1834. március 1-én jelent meg Pozsonyban. Kiadója és szerkesztője az első évben SCHMID Antal nyomdász volt, majd 1835-től OROSZ József vette át az újságot. A *Fillértár* szintén „szombati lap” volt, nyolcadíves lapokon jelent meg. Előfizetési díja a *Garasos Tár*énak kétszerese, tehát 5, illetve postai díjjal 6 ft volt.

A *Mindenkihez* című bevezetőben elsősorban azt hangsúlyozta a szerkesztő, hogy ilyen újság, mint amit ők szándékoznak kiadni, „hasznos ismeretek terjesztésére a legszebb ajándék, melyet valaki századának tehet, és annál üdvösebb, minél közrehatóbb”. A nép „sokaságának” szánják tehát ezt a lapot is, hogy „a hazafiak se legyenek a külföld művelődésének s előremenetelének e segédeszköze híjával”. A *Garasos Tár* és a *Fillértár* célkitűzése szinte teljesen megegyezik.

A *Fillértár* képeinek jó része azonos a többi magazinban már megjelent képpel, de litográfiával készültek, külön lapra nyomták őket, így teljesen elszakadtak a szövegtől. A magazinok alapvető újítását, a kép és a szöveg egységét a *Fillértár* nem tudta megvalósítani.

A szerkesztés első időszakát dicséri, hogy a lap minél több magyar vonatkozású írás közlésére törekedett. Még képet is hozott az épülő Nemzeti Színházról, rajzokkal illusztrálva mutatta be a magyar koronaékszereket. Napló című rovatában kisebb aktuális híreket is közölt. Lényegesen kevesebb az egzotikus vilá-

gokat bemutató írás ebben a lapban, mint VAJDA tárában. Kisebb számban jelent meg itt technikai újdonságot, természettudományos felfedezést ismertető cikk, s ez sokat levon a lap értékéből. Ennek a laptípusnak éppen az lett volna a feladata, hogy kielégítse az olvasók természettudományos érdeklődését. Ennek a célnak a *Fillértár* nem felelt meg.

A *Hazai és Külföldi Tudósításokban* több ízben hirdették a pozsonyi lapot, először 1834 júniusában ajánlották az olvasók figyelmébe a *Fillértárat*. SCHMID Antal ekkor még bizakodva arról írt, hogy a lap „oly kedvesen fogadtatást nyere, mint a hasonló külföldi levelek saját honjaikban, ami legszebb bizonsága annak, hogy az igyekezet karöltve a többi európai tartományokéval szellemi kifejlődésével előre hat, s Magyarországon is közönségesebbé válik”.

1835-ben a lap elvesztette még azt a frisséget is, amellyel korábban rendelkezett. Egyre alacsonyabb színvonalú, a *Hasznos Mulatságok* „csacskaságait” utánzó magazin lett. Sem technikai megoldásában, sem tartalmában nem volt olyan korszerű, mint a *Garasos Tár*. 1836. február 29-én aztán megjelent a *Vég-szó*, amelyben OROSZ is elbúcsúzott a közönségtől. Ebben a búcsúcíkkben érdekes adatokat olvashatunk a lap életéről.

OROSZ elmondja, hogy SCHMID 5000 példányszámra tervezte a lapot, de csak 1700 jelent meg belőle, a második félévben pedig már csak 1300. A lap kiadója nem sajnálta a nagyobb költséget sem, a cél az volt, hogy a többi lapnál szebb kiállításban jelenjen meg a *Fillértár*. A közönség száma ennek ellenére csökkent, így kénytelen volt „berekeszteni” a vállalkozást.

Pontosan egy hónappal a *Fillértár* megjelenése után jelentkezett a harmadik magyar nyelvű „közhasznú ismereteket terjesztő” olcsó hetilap, a *Vasárnapi Újság*. Utaltunk már rá, hogy BÖLÖNI FARKAS Sándor amerikai és nyugat-európai útjáról visszatérve javasolta ilyen jellegű újság megindítását. BRASSAI Sámuel alapított Kolozsvárott egy társaságot népies lapok és könyvek kiadására. Így született meg a *Vasárnapi Újság*, amelynek ő lett a szerkesztője. A lap minden hétfőn egy ív terjedelemben jelent meg és az *Erdélyi Híradóhoz* mint melléklet kapcsolódott.

A *Hazai és Külföldi Tudósításokban* közzétett hirdetésben a *Vasárnapi Újság* tartalmát a következőkben jelölte meg a szerkesztő: „Átaljában minden, aminek tudása az embert érdekelheti, tiszta, egyszerű és tanulatlantól is megérthető írás módjával elő fog adadni”. Ennek szellemében a nagyvilág nevezetesebb eseményeiről, „a Föld kerekészen élő nemzetek mivoltáról és szokásairól, a természet és különböző országok nevezetességeiről” kívántak beszámolni.

A *Vasárnapi Újság* külön érdeme, hogy újság című rovatában politikai jellegű híreket is közöltek. Színyei is ezt emeli ki e lap „egyéb jeles oldalán” kívül, ez pedig a „jóleltalált tapintat, mellyel a politikai eszméket és újdonságokat magyarázta a népnek”.

Lényeges különbségek választják el a *Vasárnapi Újságot* az előző két laptól. A *Vasárnapi Újság* nem volt „szombati lap”, mint az összes nyugati és magyar magazin, képet pedig egyáltalán nem hozott. Tartalmában is eltér a többi újságtól, mert sok „házi és mezei gazdaságot” érintő hasznos tanácsot közölt. Ismertető „barom-orvoságot”, annak módját, hogy lehet „cseresznyét és medgyet a madaroktól menteni” stb.

Az írások stílusa sokszor igen kezdetleges, nehézkes volt. A szerkesztők, illetve a cikkek írói arra törekedtek, hogy a „kevésbé művelt” nép számára érthetővé, „közönségessé” tegyék a tudományos fogalmakat. Ez pedig roppant nehéz feladat volt, hiszen tudományos, de még széprőzai nyelvünk is csak ekkor volt

kialakulóban. Sok fogalomnak, technikai felfedezésnek nem volt még pontos magyar megfelelője sem.⁴⁰

A *Vasárnapi Újság* félévi előfizetési díja 1 ft 30 kr volt, tehát a legolcsóbb hetilapunk ebben a korban. Ezért írta SZINNYEI József, hogy „a szűkvagyonú hazafira nézve célirányosabb és olcsóbb lapunk nem volt. Helyét becsületesen be is tölté és sokkal több pártolást érdemelt volna különösen Magyarországon, ahol alig ismerték.” A *Vasárnapi Újság* volt a leghosszabb életű közhasznú ismereteket terjesztő hetilapunk a 19. század első felében. 1848-ban szünt meg, ekkorra azonban már a legtöbb európai országban megjelentek a tömegsajtó következő lépcsőfokát jelentő újságok, a napilapok.

Az első magyarországi olcsó hetilapok a következő tanulságokkal szolgálhatnak a 19. század első harmadának sajtóját kutatók számára. A polgári haladás útjait keresve a reformkori magyar társadalomban fokozott érdeklődés mutatkozott a sajtó iránt is, amelyben a szélesebb körű nyilvánosság kialakításának egyik legjobb eszközét látták. A népnevelés szolgálatába kívánták állítani nálunk is a máshol már jól bevált újságtípust, egy addig csak elvétve, a 18. század végén emlegetett cél érdekében: „a szegényebb sorsú és kevésbé művelt nép” műveltségének fokozására, mert „a jó s mégis olcsó folyóírás képes a nemzet ereibe új és új életet származtatni s az általános világot gyűjtani az agyokban”. Rendkívül gyorsan megjelentek tehát az első magyar filléres újságok, tartalmukban, formájukban egyaránt követték a nyugati példát.

Itthon nem tudták még biztosítani azokat a technikai feltételeket, amelyek alapján a Magyarországon nyomtatott filléres lapok a nyugati magazinok színvonalára emelkedtek volna.

A szerkesztőknek alkalmazkodniuk kellett a hazai olvasóközönség igényéhez és ízléséhez, nem maradhattak meg a magazinok eredeti formáinál. Erre mutatnak a kalendárium-jellegű szórakoztató írások, a gazdasági lapokat helyettesítő ismertetések és a politikai sajtót pótló rovatok.

Magyarországon ekkorra még nem alakult ki olyan jelentős számú olvasóközönség, amely a nagyon alacsony árak mellett is biztosította volna a nagy példányszámot, hogy az olcsó hetilap a kidónak anyagilag is kifizetődő vállalkozás legyen. Erre vall a *Garasos Tár* és a *Fillértár* példája, amelyek rendkívül rövid ideig jelenhettek meg. A *Vasárnapi Újság* mint az *Erdélyi Híradó* melléklapja kedvezőbb helyzetben volt. A magyar olcsó hetilapok így is aktívan részt vettek a közönségteremtés munkájában. Hozzájárultak ahhoz, hogy a polgárosult államok újságaihoz hasonló sajtó eszményé vált nálunk is.

ARANKA UGRIN

Wochenblätter im Reformzeitalter, die gemeinnützliche Kenntnisse verbreiteten

Die vorliegende Arbeit beschreibt die Entwicklung von Wochenblättern im 19. Jahrhundert, die gemeinnützliche Kenntnisse verbreiteten. *Penny Magazine*, *Pfennig-Magazin*, *Magasin Pittoresque* und *Magasin Universel* waren die ersten Zeitungen in den dreissiger

⁴⁰ VAJDA Péter például a hajókról írva arra panaszkodik, hogy „miolta tengerünk sincs, azolta tett a hajózás igen nagy lépéseket”. Így vagy az angol szavakat kell átvennünk, vagy magyar megfelelőket kell kitalálnunk. (*Garasos Tár* 1834. február 8.) Pl.: „Boat-nak (csajkának, sajkának) nevez az angol minden födetlen hajót...”; „Sloop-nak és Cutter-nek nevezi az egész vagy félfödelesek...” stb.

Jahren des vorigen Jahrhunderts, die eine Auflage von hundert-, zweihunderttausend Exemplaren erreichten. Verschiedene gesellschaftlichen Veränderungen und technischen Erfindungen haben es ermöglicht, dass die aussergewöhnlich billig erzeugten Zeitungen den breitesten Schichten des Publikums zugänglich waren. Die Magazine verschiedenen Inhalts sind in den Dienst der Volksbildung gestellt worden. Diese Blätter berichteten über naturwissenschaftliche Entdeckungen, technische Erfindungen, geschichtliche Ereignisse und die fernen, exotischen Länder in einer „auch den Ungebildeten verständlichen Sprache“. Sie übten grosse Anziehungskraft auf die breiten Schichten verschiedenster Orientierung aus. Der späteren Entwicklung der Presse für die breiten Massen war der Grundstein gelegt.

Der Anfang der 1830-er Jahre brachte auch in der Geschichte der ungarischen Presse bedeutende Veränderungen.

Der Anspruch auf „Erweiterung der gesellschaftlichen Öffentlichkeit“ erschien als brennende Notwendigkeit. Der neue und im Ausland sich gut bewehrte Blättertyp zog die Aufmerksamkeit der ungarischen Redakteure sofort auf sich. Sie gründeten im Jahre 1834, in Befolgung westlicher Vorgänger, drei Wochenblätter zu billigen Preisen zur Verbreitung gemeinnützlicher Kenntnisse. Die Studie beschränkt sich nicht bloss darauf, diese Wochenblätter bekanntzumachen. An Hand der Beschreibung des *Groschen-Magazin's*, des *Heller-Magazin's* und der *Sonntagszeitung* versucht die Verfasserin auch auf jene Faktoren hinzuweisen, die das Erscheinen dieses Blättertyps in Ungarn begründen und die kurze Lebensdauer desselben erklären.